

Замки Закарпаття

[Власне кажучи](#)

[А легенди-чутки ширяться...](#)

[Вустами істориків](#)

[Замковий колодязь наповнений сріблом?](#)

[Чи пила кров Софія Баторі, чи засліпляла ворогів красою Ілона Зріні?](#)

[Історична пам'ять також потребує уваги і конкретних дій сучасників](#)

[Історія з Евлієм Челебі](#)

[Хустський замок також має свою легенду](#)

[Середнянський замок](#)

[Ужгородський замок](#)

[Археологічні розкопки поповнили експозицію музею](#)

[“Посмішка відьми” за версією відомого журналіста Олега Ладижця](#)

Закарпаття, без перебільшення, - край замків, палаців, храмів і церков. І, незважаючи на те, що чимало з них перетворились, на жалі, на руїни, кілька архітектурних споруд все ж збереглися і перебувають у задовільному стані. До нас навідується туристи з багатьох регіонів України, близького та далекого зарубіжжя і, переповнені враженнями, обіцяють навідатись знову, у ширшому колі.

У Карпатських горах минули епохи Дакійського царства, що було розташоване на території сучасної Румунії, Римської імперії (державне, військово-політичне утворення, яке зародилося на основі міста-держави Риму близько 27 р. до н.е. і виросло до Всесвітньої імперії), Середніх віків (Середньовіччя в сучасній періодизації всесвітньої історії охоплює час від краху Західної Римської імперії V ст. до епохи Великих географічних відкриттів (рубіж XV—XVI ст.). Ось тоді-то й зависочили між горами численні кам'яні фортеці, довкола яких давалися обітничі вірності й ставалися зради, відроджувалися та занепадали імперії й царства, точилися битви, ламалися списи. Так творилися літописна історія, легенди й перекази про наш чудовий край.

Власне кажучи

Замки Закарпаття знамениті своєю архітектурою. На прикладі, скажімо, Невицького замку можна вивчати замкову архітектуру. Тут збереглися і вежі ронделла, і вежі донжон, і вежі барбакан, що слугували як укриття від нападників.

На прикладі інших замків можна відстежити, як з плином часу у розрізі історичної архітектури змінювалися системи оборони. Можна побачити 120 метровий замковий колодязь у Хусті та відновлений порівняно нещодавно майже 90 метровий колодязь у Мукачеві. Можна знайти замкові

підвали, де знаходилися в'язниці та катівні.

Сьогодні на території Закарпаття нараховується 12 замків, історія збудування яких окреслена періодом з 10 по 16 ст.

Один із найкрасивіших і найдавніших замків на території нашої держави знаходиться в місті над Латорицею – Мукачеві та носить красномовну назву „Паланок” (паланка - у перекладі з турецької мови означає невелику фортецю, у переносному розумінні слова у запорожців ним позначалося центральне управління певної частини території.)

Перші відомості про цей кам'яний замок належать до XI ст., коли король Угорщини Ласло I Святий (він - король Угорщини з 1077 року) дав вказівку укріпити фортецю кам'яними стінами від набігів кочівників.

Окрему сторінку вписав Карл Роберт (він - король Угорщини с 1301 року), що запросив майстрів із Італії для розбудови фортеці паланку. До речі, з утвердженням на угорському королівському престолі Анжуйської династії, королівство в роки правління французького принца Карла Роберта Анжуйського (1308–1342) та його сина і наступника Людовика охоплює не лише, власне, угорські землі, а й території Болгарії, Валахії, Молдавії, Хорватії, землі Буковини та Закарпаття. З іменем Карла зв'язані замки Закарпаття.

З 1329 р. від цього короля Севлюш отримує статус королівського міста, що сприяє його економічному розвитку. З появою замку ще в XI ст. історія міста стає безпосередньо пов'язана саме з ним, особливо з XIV ст., коли розпочинаються суттєві зміни в політичному житті Угорщини.

Середняський замок Карл подарував своїм соратникам – представникам нових магнатських родів, у т.ч. і вихідцям із Франції та Італії – Другетам, Дожам, Дебречені. У 1312 році, після того, як італійські брати Другети допомогли королю Карлу Роберту придушити повстання наджупана Петра Петені, він подарував братам Ужгородський замок та землі. Вони володіли ним 350 років.

У 1396 р. право на володіння замком Паланок отримав родич короля Жигмунда I - Подільський князь Федір Корятович.

Федір Корятович - племінник великого литовського князя Ольгерта, а дід Федора

називав себе не лише литовським, але й руським князем. Свої юнацькі роки Федір провів на Білій Русі. Тут він і князував до 1393 року. Коли литовський князь Вітовт вигнав Корятовича з Поділля, той переїхав на Закарпаття, де отримав від угорського короля місто Мукачеве та довколишні села - Бобовище, Лавки, Росвигово, Велику Бігань та інші. Корятович приводить сюди 40 тисяч подільських селян, які заснували на Закарпатті ряд нових поселень. Як стверджує угорський історик І.Туровці, тітка Федора - Анна Альдоні, дружина польського короля Казимира II, домоглася від угорської королеви, сестри Казимира - Єлизавети притулку в своєму маєтку в Мукачеві. Федір Корятович побував в Угорщині до свого остаточного поселення в Мукачеві двічі: у 1352 і 1360 роках, але, як стверджують угорські історики, це було тільки тимчасове відвідання своїх родаків. Коли вже в 1393 році він приїхав до Мукачева, то закон закріпив за ним володіння Березькою, Земплинською та Марамороською жупами (1396 – 1414 рр.). Так от, Корятович на місці старого дерев'яного побудував новий, кам'яний замок, що у модифікованому вигляді зберігся до наших днів. Новозбудований замок міг витримати вогонь будь-якої тогочасної артилерії і був забезпечений всім необхідним для життя і оборони, що відповідало вимогам того часу: товстими мурами до 5 метрів; шеститисячним постійно діючим гарнізоном; 164 гарматами крупного калібру і великою кількістю іншого озброєння; 60 бочками артилерійського пороху, різнокаліберними гарматними ядрами, іншим боезапасом; величезною кількістю запасу харчів; 86 метровим колодязем, що забезпечував замок своєю власною водою.

Наступні володарі впродовж XV – XVI ст.ст. розбудовують замок, удосконалюють укріплення, розширюють фортифікаційні можливості. В цей час замок мав 14 веж, а у верхній частині - великий палац.

Пізніше за наказом Ласло II фортеця перейшла до угорської корони. Під час Визвольної війни угорського народу 1703—1711 рр. фортеця була взята військами Ференца II Ракоці і стала на час повстання його резиденцією.

А легенди-чутки ширяться...

Про замкову гору й замок Паланок чумакують різні легенди, якими городяни діляться залюбки.

Одна з них розповідає про молодого парубка, який покохав дівчину з надією повести її до шлюбу. Вона ж, маючи гарну вроду, відмовила юнакові, мовляв, який з нього газда? І він, вибравши собі цю місцину, де нині „Паланок”, власноруч почав будувати оселю для коханої, щоб відтак привести її сюди в якості дружини. Та з кожним вмурованим каменем зростали його плани, яким, здавалося, немає меж. Дуже хотів, аби таких палаців, як у нього, не було ніде в цілій окрузі. У важкій роботі минали дні, місяці, роки. Оселя переростала в замок, фортецю. Так і збігла молодість закоханого юнака. А коли він завершив будівництво, то послав до коханої сватів. Та вони повернулися з сумною звісткою – вона від туги померла. Не витримавши такої звістки, хазяїн роздав охоронцям золото, наказав берегти замок, а сам пішов у далекі світи, звідки не повертаються.

Інша легенда говорить про те, що люди на будівництві замку потерпали від голоду, хвороб, епідемій, нещасних випадків, тобто він будувався в тяжких муках. Ніби звідси й назва міста – Мукачево від слова – „муки”.

Вустами істориків

Що ж кажуть історики? Перші глинобитні укріплення слов'янських племен білих хорватів з'явилися тут у V ст. Удосконалення військової техніки викликає необхідність поліпшення оборонних будівель. Тож у IX-XI ст. на замковій горі зводяться дерев'яні укріплення, а пізніше, через кілька століть, кам'яні – замок набув того вигляду, який ми бачимо сьогодні. Замок складається з трьох частин і розміщений на трьох терасах. Найстаріший - Верхній, збудований у XIV-XVI ст., який знаходиться на вершині замкової гори. На 6 метрів нижче - Середній замок, а на 16 м – Нижній. Обидва зведені у XVII ст..

Наступного століття на четвертій терасі, на 10 м нижче Нижнього замку, збудовано вежу для охорони воріт і дорогу до замку по західному схилу гори. Замок і кожна з його частина оточені кам'яними стінами товщиною 3-3,5 м та обнесені сухими ровами глибиною 10-12 м. Через рови перекинуті дерев'яні мости, які свого часу піднімалися й опускалися. Для охорони замку були побудовані 8 бастионів по кутах всіх частин замку. У давнину, за часів функціонування Паланку, на них розміщувалася артилерія.

Ворота до Нижнього замку, де знаходилася сторожа, „охороняють” два могутніх кулеподібних бастиони.

Середній замок має 4 бастиони, великий двір, оточений дво- та триповерховими будівлями, в яких розміщувалися казарми для гарнізону, арсенал, лицарська зала, кухні та комори.

З північної сторони двору до другої половини XX ст. стояв будинок коменданта, за яким височать кам'яні стіни XIV ст. Верхнього замку, куди можна дістатися сходами зліва і справа. Зліва – сходи квадратної вежі кінця XVIII ст., а справа – так званий „хід-пастка”, вирубаний під південно-східною вежею у кінці XVII ст.

Верхній замок - колишня резиденція його володарів, має закритий з усіх сторін двір, дво- та триповерхові будівлі, колишні розкішні князівські палати XVI-XVII ст., три круглі вежі XIV ст. (добудовані в XVII ст.), замкову каплицю XVII ст. З північної сторони Верхній замок захищають два бастиони.

Замковий колодязь наповнений сріблом?

Донині для очищення води у колодязь люди, зазвичай, кидають срібло – так повелося.

У південній частині двору замку знаходиться колодязь глибиною 85 метрів, воду з якого використовували до кінця XIX ст.

Про замковий колодязь також ширяться легенди. Його збудували, а точніше – вирили за часів управління замком князя Федора Корятовича. Як розповідає знаний письменник, журналіст Мирослав Дочинець, в замку було 164 гармати, а гарнізон налічував понад 6 тисяч вояків. Будували дороги, розвивали торгівлю, відкривали цехи, завдяки чому місто посідало чільне місце серед поселень Середньодунайської рівнини — аж до Адріатичного моря. Чудовий стратег і надзвичайно розумна людина, князь чудово розумів, що замку, особливо під час оборони, дуже потрібна вода. То ж він вирішив викопати колодязь.

Скільки не копали колодязь, ніяк не могли дістатися води. Щодня чуючи одну й ту ж фразу „Пресвітлий князю, води немає”, Корятович впадає у відчай. Аж якось одного дня до нього прийшов нечистий чи то злий дух і запропонував князю ділову угоду: мішок золота за воду в колодязі. Грошей у казні не було, тож князь вирішив продати душу. Але нечистивий вимагав грошей. Один із вірних лицарів Корятовича запропонував обдурити лихого: „Мішок золота не обов’язково має бути великий. Маленький – теж мішок”. І Корятович поміркував і, вкинувши у мішечок дві останні срібні чи то золоті монети, відніс нечистому. А той, обурившись, аж заскреготів: „Однаково води не питимете”, - і з цими словами скочив у колодязь. З того часу, кажуть, з колодязя чути час від часу віддалені звуки...

Так от, нинішній турист прямує до колодязя, щоб вкинути туди монети, загадавши при цьому найжаданіше бажання

Анекдот. Більше того, туристи придумали ще й анекдот, який залюбки переповідають один одному.

... Якось сюди завітали молодята, яких супроводжувала мати нареченої. От вони також захотіли вкинути гроші на виповнення своїх заповітних мрій. Першою кинула монети наречена, потім – наречений. Теща не втрималася і стрибнула за грішми.

- Справді, - вигукнув наречений, – тут бажання здійснюються невимовно швидко...

За австрійськими джерелами. На глибині 71 м у криниці вирубано кам’яні спіральні сходи, які закінчуються на рівні 1,6 метрів від дна нішами, одна – у південному напрямку, друга – у північному.

Підземні ходи Мукачівського замку, про що охоче розповідають старожили міста, ніби настільки довгі, що карета, запряжена кінями, могла таємно доставити князя в будь-який замок Трансільванії (історично угорська і румунська область) та Святомиколаївський монастир- все як у казці..

Зрештою, у добру казку треба вірити.

Існують й інші легенди. Приміром, про героїчну хранительку замку - княгиню Ілону Зріні, яка впродовж трьох років відбивала облогу Паланку. За це стала єдиною жінкою, удостоєною бойового ордену від свого покровителя Турецького султана. Її син - Ференц II Ракоці, очоливши визвольну війну угорського народу за незалежність від Австрії, зробив на певний час Паланок державною резиденцією.

Нині на одному з bastionів Верхнього замку встановлено пам'ятник І.Зріні та Ф.Ракоці.

До слова, після поразки Ракоці, як розповідає професор УжНУ Сергій Федака, замок перетворено на австрійську казарму. З кінця XVIII ст. Паланок стає найстрашнішою європейською тюрмою. Серед її найвідоміших в'язнів – угорський просвітник Ференц Казінці, грецький революціонер-державотворець Олександр Іпсіланті, російський анархіст Михайло Бакунін, чеський композитор Ржі Ружічка. 1880 р. бранці підняли бунт, вирвалися з камер у двір, але вийти з замку не змогли .

- Коли 1805 р., далі веде науковець, - виникла загроза захоплення Наполеоном Буди і Пешту, історичну корону угорських королів перевезли на зберігання до Паланку, де вона перебувала три місяці.

А 12 липня 1847 р. замок відвідав угорський поет Шандор Петефі проїздом до своєї нареченої, що жила в с. Бадалово під Береговим. Нині на території замку функціонує меморіальна кімната угорського поета.

Тут також вміщені експозиції меблів XVII-XIX ст., природи та старожитностей Карпат, інтер'єр і самотність якої немов переносять нас у минуле нашого чудового краю.

В історичному музеї можна побачити кам'яні, залізні та дерев'яні знаряддя праці, а в картинній галереї – твори видатних живописців Закарпаття.

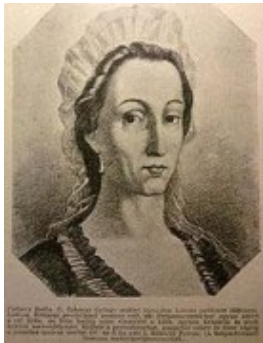
Після кількох десятиліть руйнування Паланку чеські власті 1922-26 р. відбудували його і перетворили знов на казарму. У 1950-70-х тут була школа механізаторів, потім курси для голів

колгоспів, далі – ПТУ. Реставрацію замку почато 1971 р. силами львівських фахівців, але не надто вдало. 1980 р. у Паланку відкрито невелику краєзнавчу експозицію. 1991 р. Музей набув статусу окремої господарської одиниці.

1993 р. пам'ятка перейшла на баланс міськвиконкому, котрий почав реставрацію заново.

[Чи пила кров Софія Баторі, чи засліплювала ворогів красою Ілона Зріні?](#)

За словами Ольги Томащук, завідувача фондами Мукачівського історичного музею, який розташований у замку, цей пагорб має вулканічне походження. А назвою Мукачево завдячує або буденній муці, або праслов'янській богині родючості Мокоші.

Зрештою, яка різниця? Адже і замок, і місто прославилися не муками, а особистостями, у т.ч. й жінками. Найяскравішими правительками Паланка були Софія Баторі та Ілона Зріні – свекруха і невістка, які запекло боролися між собою у XVII ст. Про першу й досі розповідають легенди як про жорстоку, яка, мовляв, приймала омолоджувальні ванни з крові юнок. Друга – майже три роки боронила угорський Паланок від австрійських військ, тому стала для Європи уособленням жіночого героїзму. Турецький султан Мехмед IV навіть нагородив її спеціальною грамотою – атнаме, яку більше ніколи не давали жінкам. А якими насправді були Софія Баторі та Ілона Зріні?

- Свою невістку Софія не просто зневажала, а палко ненавиділа, - розповідає науковий працівник Мукачівського історичного музею, автор багатьох науково-популярних видань про Паланок Степан Варга. Ще б пак! Зріні була її повною протилежністю. Коли у 1685 році австрійська армія почала облогу Мукачівського замку, саме вона очолила оборону фортеці і стримувала війська майже три роки. Австрійський цісар Леопольд I міняв одного головнокомандувача на іншого, але ніяк не міг підкорити горду слов'янку. Якби не зрада канцеляриста Антоніна Обсолоня, який намовив двох офіцерів отруїти єдиний колодезь Паланка з питною водою, хто зна, чим би закінчилося це протистояння. Ілона вийшла заміж за князя Ференца I Ракоці у 17 років та народила йому трьох дітей – Дьордя, Ференца та Юліану. Старший син невдовзі помер. Сама вона народилася поблизу Кошице в сім'ї хорватського правителя Петра Зріні. Володіла угорською, хорватською, чеською, словацькою, сербською, польською, німецькою, французькою мовами. Знала давньогрецьку та латинь. Писала вірші і сонети, а водночас чудово орієнтувалася у математиці та юриспруденції. Під час облоги, за переказами, особисто віддавала накази з передислокації артилерії, планувала вилазки розвідників. Ночами контролювала пости і дозори, а вдень перев'язувала поранених, готувала та

роздавала їжу солдатам. Красу цієї жінки оспівували. Так, є легенда, що одного разу австрійський офіцер, побачивши Зріні, зупинив атаку і сказав: “Я проти красунь не воюю”. Бідаку розстріляли.

- Реальна Софія була дуже жорсткою, хоча крові й не пила, - розповідала Ольга Томащук. – За найменшу провину вона карала прислугу батогом або різками, могла кинути людину у підземелля. Водночас Софія була вродливою жінкою – з чорним волоссям та карими очима. Вона одружилася з Дьордем II Ракоці у віці 20 років, а коли мала 39, овдовіла. Перед весіллям їй, ревній католичці, довелося змінити віру на реформаторську кальвіністську, та після смерті Дьордя вона одразу повернулася до католицизму і підтримала австрійський двір.

Щодо Ілони. За розповідями Ольги Томащук, її краса не могла не хвилювати чоловіків після того, як вона стала вдовою. Другим чоловіком цієї жінки став граф Імре Текелі – ватажок куруців, молодший від неї на... 14 років. Він навіть звертався за дозволом на весілля до Папи Римського. І було пишне весілля 39-річної Зріні та 25-річного Текелі . Гуляли вісім днів. Гості з’їли 10 вгодованих волів, 36 телят, 20 свиней, 80 овець, чотирьох оленів, 10 косуль, шістьох диких кабанів, дві лані, вісім центнерів риби, 50 центнерів меду і цукру... А скільки випили! 130 діжок червоного і 150 діжок білого вина, 40 діжок пива і 25 малих діжок польської горілки. Софія Баторі померла за два роки до цієї події.

[Історична пам’ять також потребує уваги і конкретних дій сучасників](#)

Довідково. Ще порівняно не так давно ця велична споруда – Паланок перебувала в занедбаному стані, як і багато замків нашої держави. І тільки Віктор Балоба зумів об’єднати громадськість з владою, які спільно взялися відроджувати унікальну пам’ятку, що сьогодні вражає не тільки історичними фактами, а й європейського рівня впорядкованістю й чистотою. Зрештою, як і саме місто. Тож сотні вітчизняних та закордонних туристів з великою цікавістю відвідують і Мукачево, і Паланок та залюбки повертаються знову...

Чи діждуться інші замки краю таких господарів, що спроможні повернути їх до життя?!

СОЛЯНИЙ ШЛЯХ

Одним з призначення замків була охорона знаменитого Соляного шляху — економічно значущого для Імперії, що вів до соляних копалень у районі нинішнього Солотвина. Саме для цього й було збудовано Вишківський замок, який зараз знаходиться у селі Вишково на кордоні з Румунією та Хустський замок, що був знищений блискавкою, яка потрапила у пороху вежу.

ХУСТСЬКИЙ ЗАМОК

Архівні джерела стверджують, що Хустський замок побудований для захисту східної частини Угорської держави та для приборкання переможених русичів, а будівництво розпочалося в 1090 р. і було закінчено за короля Бейли III в 1191 р. Пізніше в Хустському замку розташувався королівський гарнізон, який очолював комендант фортеці. Утримувати замок в належному стані, постачати його продовольством і ремісничими виробами мусили кріпаки, ремісники, дрібні торговці, які перебували в залежності від адміністрації фортеці. У 1577 р. Хустський замок був добре укріплений, збудовані окремі фортифікаційні споруди. При вході у зовнішній замок були великі і важкі в'їзні ворота. Вони знаходилися на південному сході, куди вела серпантинна дорога. Ворота захищала могутня прямокутна вежа, що височить з правого боку. З лівого - залишки другої вежі, яка захищала ворота і південний бік кріпосної стіни. Ці споруди з'єднував вузький коридор, який служив своєрідною пасткою- у випадку проникнення туди ворога його можна було піддати інтенсивному обстрілу.

Перед воротами внутрішнього замку існував глибокий рів завширки 8,5 м і мав перекидний міст. Піднятий міст перекрив прохід між зовнішнім і внутрішнім замком і закривав собою в'їзні ворота у внутрішній замок. Зразу ж за воротами на південному боці були розміщені жилі та адміністративні приміщення, казарми і навіть корчма. Над воротами по обидва боки здіймалися високі кілеподібні вежі, які захищали підступ до них. В одній із них, з північного боку, знаходився пороховий склад. Другий пороховий склад містився на північно-західному боці замку.

На стінах внутрішнього замку були обладнані майданчики для важких гармат. Тут стояла найбільша гармата, постріл з якої вранці повідомляв про прихід нового дня. Біля вежі у скелі був викопаний колодязь, глибина якого сягала 160м. Він забезпечував гарнізон водою в період облоги. Внутрішній замок міг захищатися і після взяття ворогом зовнішнього замку. Із східного боку внутрішній замок завершувався двома могутніми бастіонами і високою кілеподібною вежею.

Зимові приміщення власників замку і коменданта знаходилися на другому поверсі внутрішнього замку, поряд із сторожовою вежею. Літні приміщення містилися на південній стороні замку. Вони мали великі вікна, через які було видно ріку Тису і дорогу, що проходила під замком. Внутрішній замок був покритий дранкою. В південній частині його стояла вежа, збудована в 1554 р. за наказом австрійського імператора Фердинанда I і тому носила його ім'я. Верхня частина вежі служила арсеналом, середня - каплицею, а нижня- пороховим складом.

Підхід до замку з боку села Бороняви охороняла Бубнова вежа з просторим залом без вікон. Тут

також знаходився пороховий склад. На другому поверсі був світлий зал замкової каплиці, а вище - склад із зброєю. Вежі домінували над замком і служили для оборони, якщо ворогові вдавалося проникнути всередину фортеці. В інший час вежі виконували сторожову роль. Розміщені на найвищих і найменш уразливих місцях, вони були командними пунктами замку. Під час облоги в них перебували володарі замку зі своїми сім'ями. Звідси здійснювалося керівництво боєм. Важливу роль в обороні відігравали головні ворота замку. Їх прикривали вежі і штучні та природні укріплення.

У північній частині замку, поблизу воріт, стояли цегляні будівлі з склепінням і вузькими вікнами. То були хліви і конюшні. Кухня і кілька кімнат знаходилися поблизу Бубнової вежі. В цій частині замку була також казарма і кузня. Перед глибоким ровом стояла замкова пекарня. Біля неї протікав струмок, завжди повний свіжої води. Круті схили Замкової гори робили неможливим штурм замку одночасно з усіх сторін. У 1594 р. татарська орда хана Гірея напала на Мараморську жупу, дуже її пограбувала, але замок взяти не змогла.

[Історія з Евлієм Челебі](#)

У 1660 р. турецьке військо вторглося в Мараморощину. Трансільванський князь Янош Кемень за підтримки австрійського імператора Леопольда I, який надіслав йому німецький гарнізон, укріпився в Хустському замку.

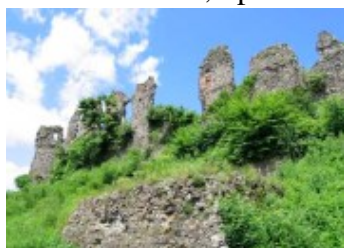
Фортеця в той час була настільки могутньою, що турки не наслідилися брати її штурмом, а відправили для переговорів делегацію, в складі якої був відомий турецький мандрівник Евлія Челебі. Він написав 10 томів «Книги подорожей», де розповідається і про перебування турецької армії в 1660-1666 рр. на території Угорщини, зокрема на Закарпатті.

Так писав про фортецю: «Хустський замок розташований на вершині гори Хасана. Мури його високі й товсті, і своєю могутністю він схожий на фортецю Іскандер, бо висота вже його сягає неба. Житлові будівлі, повернені вікнами на захід, знімаються одна над одною. Дахи палаців вкриті кольоровою черепицею, дахи церков- залізом, хрести на них з чистого золота і так сяють, що в того, хто дивиться на них, втомлюються очі і він змушений з повагою до них опустити погляд». Переговори успіху не мали. Турки відступили з Хуста на захід, руйнуючи закарпатські села. В 1677 р. загопи куруців очолив угорський політичний діяч, один з керівників боротьби за незалежність Угорщини проти австрійського гніту граф Імре Текелі. Одним з центрів руху куруців став Хустський замок.

10 жовтня 1677 р. біля села Королева Севлюського округу військо куруців, кероване Імре Текелі, вщент розбило австрійське військо лабанців генерала Шміда. Але 9 травня 1687 р. через зраду

Мараморського жупана в замок були введені австрійські війська. На початку XVIII ст. на території Закарпаття активно діяли повстанські загони опришків на чолі з Іваном Пинтею, Федором Бойком, Іваном Бецею та іншими. Особливо активно діяв на території Східного Закарпаття загін опришків Івана Пинті. Про повстанців Пинті народ створив багато переказів і пісень, особливо про його діяльність в районі Хустського замку. У переважній більшості народних творів говориться про зруйнування Пинтею замку, в якому проживали феодала, що гнобили кріпосних селян. В одному з народних переказів говориться, що Пинтя видовбав її дерев'яної колоди гармату і встановив її на другому боці Тиси на високій горі Чебрин. Він вирішив розбити Хустський замок, бо просидів в його тюрмі більше, ніж йому було присуджено. Вистрелив раз і пробив дах. Другим пострілом розбив замок...

В 1717 р. на Закарпаття зробили останній напад татари. 12-тисячна орда з величезною здобиччю і багатотисячним натовпом невільників поверталася в Крим після наскоку на Дунайську низовину. Татари не наважилися напасти на замок і, пройшовши лівим берегом Тиси, намагалися без

перешкод відійти в Крим. Та гарнізон Хустського замку сам зробив сміливу вилазку і біля села Вишкова завдав татарам поразки. В битві брало участь все чоловіче населення Вишкова, а жінки і діти в цей час рятувалися в приміщенні церкви. Татари перебили там близько 300 жінок і дітей. Однак за це вороги жорстоко поплавилися. В урочищі Стримтура народне ополчення завдало їм жорстокого удару. В битві загинуло більше 6 тисяч татар, було звільнено понад 7 тисяч невільників, серед яких багато дітей. Переможцям дісталась і велика здобич, в тому числі близько 8 тисяч татарських коней.

Це був останній бойовий виступ гарнізону Хустського замку. На той час замок вже занепадав, хоч і вважався ще недоступною твердинею.

3 липня 1766 р. о 6-й годині вечора над Хустом пронеслася сильна гроза, і блискавка в трьох місцях вдарила в замок. Після перших ударів блискавки загорівся дах. Мешканці боялися, щоб вогонь не проник до порохової башти. Однак друга блискавка вдарила в порохову башту, і вибух страшної сили потряс землю. Камінням перекрило єдиний вихід із замку. Багато людей загинуло від вибуху та у вогні. Всі будинки були зруйновані або згоріли. Розпочалися ремонтні роботи, але заново відбудувати замок було вже неможливо, і він почав занепадати. Руїни стали джерелом дешевого будівельного матеріалу.

У 1799 р. було розібрано східну частину замку для спорудження католицького костьолу та різних державних будинків у місті.

[Хустський замок також має свою легенду](#)

Давно то було, ще коли наш край був укритий великими лісами, а де була рівнина і ліс розкорчований, то там землі врожайіли.

Приїхав якось сюди воєвода Хуст на лови. Полюбилися йому ці місця. І вирішив облаштувати обістя на горі, аби видіти все своє багатство. Вибрав підвищення і завів панщину. З усіх сіл люди працювали на будівництві гори, а відтак – і замку. Каміння, глину і воду носили здалека в бесагах на плечах, бо тоді ніякого транспорту не було. Працювали день і ніч. В окремих місцях пан розпорядився мурувати стіни із малтера, замішаного на білкові з яєць, бо такий малтер дуже міцно держить. Всі курячі, гусячі, качачі яйця мусили здавати на будівництво замку.

Коли замок був готовий, зробили довкола гори гвинтову дорогу, аби можна у замок возом в'їхати. Відтак примусили людей копати колодязь і підземний хід. Сто п'ятдесят метрів у глибину викопали, поки дійшли до води. Три роки затратили на колодязь. А підземний хід від Хустського замку рили дев'ять років.

Коли все було готове, воєвода Хуст поселився у замку. Привів з собою багато війська, дружину Тису та двоє дітей- доньку Ріку і сина Хустеця. Аби підлеглі знали, хто ними править, воєвода дав вибубнувати, що в його честь місто буде називатись Хустом, найбільша ріка- Тисою, а дві менші річки, що впадають у Тису- Хустцем і Рікою.

[Середнянський замок](#)

Середняцькому замку випало мати свою фішку. Але про це – згодом.

Замок, точніше – замкова башта у Середньому, зведена у 13 ст. Згідно з енциклопедією „Замки Підкарпатської Русі”, це була вежа висотою 20 метрів, площею 18.6 м * 16.5 м, із товщиною стін- понад 2 метри. Споруда наслідувала ще давньоримські сторожові вежі на Рейні та Дунаї. Окрім, власне, вежі, існувала також подвійна кругова захисна система валів та ровів із водою, а ще її оточував кам'яний мур із циліндричними баштами. Певно, з натяжкою цей оборонний комплекс можна назвати й замком, хоча у класичному розумінні це все ж інше. Вежа була призначена як для дозору над шляхом, так і для нетривалої оборони. Всередині споруда розділялася дерев'яними перегородками на три яруси - із драбинами, сходами і міцною середньовічною „столяркою”.

Спочатку донжон або вежею Середняцького замку був триярусник з балковим міжповерховим перекриттям. Кладка стін - бутова. Для більшої міцності роги вежі з зовнішньої сторони викладені кам'яними квадратами, а стіни з двох сторін акуратно облицьовані камінням, що не тільки підсилює міцність стін вежі, але і значно зм'якшує строгість будівлі. Висота вежі - 20м., а товщина стін-2,6м. Вхід у вежу-донжон з метою безпеки був розміщений на рівні другого ярусу по центрі східної стіни. До нього вели з вулиці дерев'яні сходи, які у випадку небезпеки можна було легко забрати чи спалити. Другий ярус - це три приміщення. В одному з них - сходи, які вели на третій ярус. Перекриття між другим і третім ярусом - плоске на дерев'яних балках. Стіни третього ярусу збереглися фрагментарно. З другого поверху на перший ведуть ще одні білокамінні гвинтові кручені сходи, фрагменти яких виявлені під час недавніх археологічних робіт. Перший ярус – це

два приміщення: "східне" та "західне", розміри яких - 11,2Х6 м. Посередині роздільної стіни, товщина якої - 1,3м, є проріз для дверей шириною 80 см. Недалеко від дверей у підлозі "східного" приміщення видно яму (закидану каменями). Напевно, це був колодязь. Напроти ями зберігся квадратної форми фундамент, який прилягає до східної стіни вежі. На фундаменті стояло циліндричної форми невелике спорудження, від якого збереглася частина стіни, складена з каменю плиткової форми невеликих розмірів. Зараз уже важко визначити призначення цього спорудження. Як правило, перший поверх романської вежі був слабо освітлений, тому тут розміщалися комори, арсенал зброї та в'язниця.

Замок захищався двома оборонними лініями. Перша дерев'яна - так званий "паланок". За нею проходило подвійне кільце валів і ровів, заповнених водою. Біля останнього вала піднімалася кам'яна стіна товщиною 1 м. з чотирма кутовими вежами, яка оточувала на відстані 17 м. від донжона замковий двір. У тихий замковий двір можна було потрапити через прохід, який знаходився в південно-західній частині фортечної стіни. Частина дороги, яка вела безпосередньо до фортечного двору, добре проглядалася з вікон південної та західної стін замку, тому ворогові нелегко було потрапити до фортечного двору непоміченим .

Головна роль у системі оборони Середняцького замку приділялася західній та південній стінам, з яких контролювалося вхід у двір замка. У цих стінах і найбільше вікон-бійниць. У західній стіні - 5 таких вікон, які розміщені двома горизонтальними рядами. У південній – 4 вікна-бійниці з арковим завершенням. У подвійної стіни - 3 вікна такого ж завершення. З внутрішньої сторони коло стін між вікнами проходив настил, який дозволяв захисникам замка пересуватися від одного вікна бійниці до іншого, не спускаючи на підлогу.

А тепер про – фішку

Українські фанати дізналися, що нібито оборонна вежа у Середньому збудована саме тамплієрами – це рицарі-монахи. І почалося майже паломництво...

Чутки, догадки. Замок, точніше – замкова башта, як стверджують окремі експерти, ніби й справді має відношення до загадкового християнського ордену, про що розповіли окремі видання на своїх сторінках. Лицарі-ченці, які зовсім не цуралися підприємницької діяльності, за часів своєї могутності вибороли собі привілею торгувати солотвинською сіллю. На дорозі від солотвинських копалень до європейських базарів вони вибудували мережу укріплень для оборони „соляного шляху” від лихих людей та збирання мита. Після майже півторастолітнього володіння тамплієрами, відтоді, як вони впали в немилість, замок перейшов до іншого монашеського ордену – святого Антонія, згодом – до ордену св. Павла, а потім починається бурхливий, як і вся історія пізнього середньовіччя, кількавіковий відрізок, коли Середнє переходить із рук в руки різних господарів.

У 15-16 ст. у місцевості розвивається виноградарство, яке додає доброї слави селищу й до сьогодні. 1557 року володарі Середнього з роду Добо працею полонених турків видовблюють неподалік замку чотири кілометри винних підвалів, які нині належать винзаводу „Леанка” та стали популярною туристичною візиткою , ключовою точкою „Закарпатського винного шляху”. Під час австро-турецьких та австро-угорських війн 17-го ст.. замок переніс низку ударів, на початку 18-го ст.. вежа відіграє певну роль у війні угорських куруців та дворян під керівництвом Ференца II Ракоці проти Габсбургів, і знов потерпає від бойових дій.

У мирний час ремонтувати її чергові володарі Середнього не квапились, оскільки сувора оборонна башта не відповідала тогочасній архітектурній моді. При спробі реставраційних робіт вже за радянських часів (70-роки минулого століття) були знайдені сліди великої пожежі, яка нанесла башті найбільших втрат. На жаль, у подальшому реставраційних робіт практично не проводилося, окрім спорадичних розкопок.

Офіційно. До слова, як стверджує завідувач відділу архітектури Закарпатського краєзнавчого музею Йосип Кобаль “Орден Тамплієрів до Середнянського замку не має жодного стосунку. Їх претензії на нього абсолютно необґрунтовані. Це – міф”.

І – далі веде він: “Тамплієри дійсно жили у монастирі, однак не у замку. Хоча тепер приходять і кажуть віддати їм замок”. За словами Йосипа Кобаля, перша згадка про замок у селищі Середне датована початком 16 століття. “Водночас сучасні тамплієри стверджують, буцімто Орден після його вигнання з Франції у 1312 році переніс усі свої скарби до цієї фортеці. Про це мені сказав один із послідовників Ордену, який відвідав Закарпаття”, – зазначив в одному із місцевих видань пан Кобаль.

Співробітник музею упевнений, що всі замки Закарпаття - національне надбання.

Інші ж історики відношення лицарів-монахів до пам’ятки не спростовують, відтак, залишимо це спірне питання професіоналам.

Нас все ж цікавить інше. Закарпаття має архітектурну пам’ятку з цікавою історією. Але вона руйнується. То ж слід робити все для того, аби уберегти його для наступних поколінь, а для цього потрібно вишукати кошти як на роботи з дослідження замку, консервацію стін, що руйнуються, так і на його збереження тощо.

Вустами науковців. Ось що розповів, перебуваючи на чергових розкопках, археолог, кандидат історичних наук Ігор Прохненко (за матер. О. Супруненко): Наші нові дослідження, розкопки і заміри дають привід твердити, що квадратна центральна вежа, видна над поверхнею землі є лише частиною цього унікального замку, що стоїть на рівнині. Площа ж усього замку становить близько трьох гектарів. Це рови, вали, стіни...

Ця замкова споруда була захищена чотирма оборонними лініями. Численні знахідки, які ми розкопали на території замку відносяться до 15-16-го століть. Це кераміка, скло, прикраси і зброя: наконечники арбалетних стріл, ядра мушкетів та мортир. Тут ще кілька десятків років є що копати і досліджувати. Середнянський замок лише почав відкривати свої таємниці.

[Ужгородський замок](#)

Ужгородський замок- найдавніша та найімпозантніша будова сучасного Ужгорода, гордість та краса не тільки міста, але й всього Закарпаття. Фортеця розмістилась в східній частині міста на пагорбі

вулканічного походження на стику гір і низовини.

Замок бере свій початок в VII - IX століттях, коли на території сучасної фортеці було споруджене укріплене городище білих хорватів. Перше письмове згадування про замок припадає на 903 рік, коли за свідченням хроніки, резиденція князя Лаборца була знищено кочівниками-уграми.

В 1241 році, під час монголо-татарської навали, фортеця була повністю зруйнована монголами. Але вже в 1254 році угорський король Бейл IV запрошує іноземних колоністів на спустошені землі. На початку II століття замок фундаментально перебудовується і стає адміністративним центром і важливим стратегічно-оборонним спорудженням. На той час Ужгородський замок був володінням угорського короля, однак у 1322 році король Карл Роберт подарував його магнату Другерту. Сім'я Другетів володіла замком до 1691 року. На цей період припадає спорудження нової кам'яної фортеці в формі неправильного чотирикутника.

Після розпаду Угорщини в 1526 році, Ужгородський замок, як і інші замки Закарпаття, потрапляє у зону, де стикались політичні інтереси Габсбургів і Трансільванського князівства, що, звичайно, не кращим чином позначається на розвитку фортеці.

Наприкінці 16-го століття була проведена повна реконструкція замка, внаслідок чого замок набув сучасного виду. Був виритий рів 15-20 метрів завширшки і 5-10 метрів глибиною, який оточував фортецю з трьох сторін. З четвертої сторони фортецю захищав настільки крутий підйом, що ворог жодного разу не зважився штурмувати з цієї сторони. Тут же була відсутня стіна, для захисту використовувались бастіони. У самому ж замку, за проектом італійських інженерів, були проведені роботи по зміцненню обороноздатності замку - були побудовані більш міцніші та вищі стіни, споруджені нові масивні бастіони по кутах. На цих вежах розміщували артилерію, яка тримала під обстрілом підступи до замку.

У 1684 році був страчений останній представник чоловічої лінії Другетів, після чого замок перейшов до рук чоловіка Х.Другет графа Міклоша Берчені, який відбудовує ушкоджені частини замка і зміцнює його.

В 1707 році сполохнуло повстання проти австрійців під проводом Ференца II Ракоці, яке згодом переросло в національно-визвольну війну угорського народу, проте повстання в Ужгороді було придушене.

Початок XVIII століття можна вважати часом закінчення слави Ужгородського замку. Весною 1711 року замок, після короткого штурму, був зайнятий австрійською армією. Після Визвольної війни 1703-1711 років замок не грав важливої ролі. У 1728 році він майже повністю був спустошений пожежею, після якої третій поверх так і не був відбудований. В 1735 році замок отримує нового володаря - барона Ференца Дюлаї. У 1775 р. на прохання єпископа Андрія Бачинського Марія Терезія передала замок Мукачівському греко-католицькому єпископству. Врешті замок був перетворений на духовну семінарію. У грудні 1778 року Ужгородський замок спіткала доля всіх середньовічних замків - він був повністю переданий семінарії, так як з розвитком артилерії втратив своє військово-стратегічне значення.

З 1946 р. й до сьогодні у замку знаходиться Закарпатський краєзнавчий музей, де зібрана багата колекція, яка розповідає про всі епізоди з історії замку та його мешканців. Також в музеї розташована колекція бронзових речей, яка є однією з найвідоміших на теренах України. Замок досить добре зберігся і представляє собою шедевр середньовічного романського стилю. Однак тут є і готичні риси з ознаками ренесансу. В палаці, який був перетворений на музей, нараховується понад 40 приміщень.

Із замком пов'язані багато легенд, переказів та міфів

Одна з них розповідає про одного польського воеводу, який забажав захопити Ужгородський замок. В той час замком володіли графи Другети. Воевода вирішив провести розвідку. Переодягнувшись в дорожню одягу, він прибув до фортеці. Дочка графа, побачивши його, відразу ж закохалась. Шляхтич від неї дізнався про всі таємниці оборони фортеці. Та граф дізнався про зраду улюбленої доньки і у гніві наказав живцем замурувати її в стіни замку. Наказ був виконаний. З того часу, як розповідає легенда, опівночі починає ходити по замкові привид в образі дівчини, яка шукає свого коханого.

Сьогодні, Ужгородський замок - історична перлина Карпат. Замок проіснував більше тисячоліття, його стіни, його історія можуть розказати багато цікавого: про долю визначних людей та цілих народів, про десятки боїв та облог, про кохання та смерть. Замок і далі живе своїм життям і притягує у свої простори сотні туристів....

За журналісткою Надією Петрів, захоплюючи її криваву історію Ужгородського замку віднині можна буде вивчати з приватних експозицій, котрі розташували в підвалах фортеці. Тут розмістили відтворену за частиночками історичних фактів «Кімнату тортур». Фахівці кажуть, вона має стати

цікавою для країн Східної Європи, бо в історії колишньої Австро-Угорщини всього дві фортеці мали власні катівні. А ще відкриття експозицій стало першим в Україні прикладом поєднання комерційного інтересу та збереження культурної спадщини.

Здоровенний дерев'яний стілець, повністю всіяний гострими, як гвіздки, кілками. На нього в давнину саджали злочинців, спеціальними дощечками притискали до кілків руки, ноги, спину. Історики кажуть, таке катування було особливо жорстоким, бо практично кожен квадратний сантиметр тіла пронизував біль. Такий стілець, певна річ, із 17 століття не зберігся, його відтворювали за малюнками, віднайденими репродукціями. Як і переважну частину експонатів. Ужгородський підприємець, за кошти якої втілили в життя ідею відродження «Кімнати тортур», Маргарита Мошак розповіла: «Експонати ми відтворювали по малюнках, по ескізах середньовічних, по гравюрах, ми спілкувалися з людьми, які це вивчають, надіслали мені фото із Брна, а ще з Верони із Музею тортур ми багато чого отримали».

Археологічні розкопки поповнили експозицію музею

Розчищаючи ж зараз підтоплені та засмічені підземелля фортеці в Ужгороді, фахівці знайшли ще чимало речей, яким ця фортеця стане ще унікальнішою. Зокрема, в результаті археологічних розкопок експозиція музею поповнилася більше, ніж двома тисячами (!) експонатів – фрагментами кераміки, кісток, знаряддями праці, що розповідають про історію замку.

Вразив істориків і розчищений потаємний хід, який проходить різними частинами замку. Історик Святослав Герич зазначає: «Ці потаємні ходи проходять по всьому замку і вони замалі для звичайної людини. Відомо, що люди графів їздили всім Закарпаттям, по селах шукаючи карликів, яких забирали потім для служіння. Ті карлики й підслуховували, й підглядали, й приносили інформацію власникові».

Окрім «Кімнати тортур», в Ужгородському замку відкрили й експозицію «Історія Ужгородського замку», а ще дегустаційну залу зі справжнім винною пивницею, яка на цьому ж місці існувала кілька століть тому. У все це інвесторами вкладено чималі кошти. До речі, гроші, які залучає бізнес, – це порятунок фортеці.

Закарпатська влада каже, що, можливо, з огляду на такий досвід, вдасться залучити інвесторів і до інших замків області, які занепадають та руйнуються через постійний брак фінансування...

“Посмішка відьми” за версією відомого журналіста Олега Ладичця

Створено напівдокументальний-напівхудожній фільм “Посмішка відьми”, котрий у 1988 році також брав участь у республіканському конкурсі аматорського кіно. Стрічка розповідає про історію Ужгорода, а точніше так званої “відьмачої ями”, яка знаходилася в рові біля Ужгородського замку і

в якій спалювали жінок, підозрюваних у відьмацтві.

Олег Ладижець розповів, що, за його дослідженнями, біля “відьмачої ями” в давні часи знаходився монастир домініканського ордену, який активно боровся з ересю і займався інквізицією. Тож про цей цікавий факт із життя міста було вирішено зняти фільм. “Посмішка відьми” хоч і не стала в 1988 році переможцем республіканського фестивалю аматорського кіно, та все ж отримала чимало схвальних відгуків.

Анна Романенчук